

CIVILNE ŽRTVE U SEKTORU JUG U OLUJI I NEPOSREDNO NAKON OLUJE (osnovni pokazatelji)

Igor Graovac

UDK: 355.292(497.5)“1995”
355.293(497.5)“1995”

Stručni članak
Priljeno: 7.4.2003.
Prihvaćeno: 29.3.2004.

Sažetak

U radu se na temelju izvještaja Hrvatskoga Helsinškog odbora za ljudska prava u Zagrebu analiziraju podaci o ubijenim, a dijelom i nestalim civilnim osobama u bivšem, pod zaštitom Ujedinjenih naroda, Sektoru Jug u Oluji i nakon nje, odnosno izvode strukture i ostali pokazatelji o žrtvama, pa dijelom i o počiniteljima zločina. Riječ je o 410, odnosno, prema ispravicima, 414 utvrđenih civilnih žrtava iz 1995. godine (94,5 posto), uz one, njih 24, stradale od početka 1996. do početka 1999. godine (5,5 posto), ukupno, dakle, 438 žrtava. U radu se žrtve analiziraju/razvrstavaju prema prebivalištu ili mjestu stanovanja i naselju, mjestu te općini stradanja, prema vremenu i načinima ili oblicima smrti, uz odrednice jesu li stradale pojedinačno (četiri petine) ili skupno (jedna petina stradalih u masovnim pokoljima), a navode se i njihove spolna (muškaraca je stradalo dvostruko više negoli žena), starosna (uglavnom je stradalo staro, a potom starije i mlađe sredovječno stanovništvo, a najmanje omladina) i nacionalna struktura (najviše je stradalo Srba – čak 97 posto). Naposljetku, s time u vezi, navode se i dosad utvrđeni (u više od dvije petine slučajeva) počinitelji zločina: najviše je žrtava, dvije trećine, stradalo od Hrvatske vojske.

Ključne riječi: Hrvatska, Sektor Jug, Oluja 1995., izvještaj Hrvatskoga Helsinškog odbora, civilne žrtve, počinitelji zločina

1.

Operacija *Oluja*, koja je nazivana *redarstvenom, vojno-redarstvenom* i/ili *vojnom*, jedinstvena je akcija Hrvatske vojske (HV) i njoj pridruženih snaga, a uz sudjelovanje Armije Bosne i Hercegovine (BiH) te Hrvatskog vijeća obrane, također iz BiH, kao i zrakoplovstva Sjevernoatlantskoga saveza (NATO – *North Atlantic Treaty Organi-*

Autor je politolog i doktor sociologije, a kao povjesničar – znanstveni suradnik, radi u Hrvatskom institutu za povijest u Zagrebu. Objavio je više radova o strukturama sudionika rata i ljudskim gubicima 1941.-1945. u Hrvatskoj. Sada istražuje te gubitke u Domovinskom ratu u nas.

zation),¹ kojom je od 4. kolovoza u 5 sati do 7. kolovoza 1995. u 18 sati, napadima iz 31 pravca s područja Republike Hrvatske (RH), pa i BiH,² u teritorijalni sastav i ustavno-pravni poredak RH reintegrirano područje tzv. *Krajine* pod zaštitom Ujedinjenih naroda (UN), jedno od tzv. *UNPA područja* (*United Nation Protected Area*), podijeljeno na sektore *Jug* i *Sjever*, te razbijena srpska blokada Bihaća u Republici BiH. Inače, u vrijeme Domovinskog rata 1991.-1995. godine, a nakon odluke o dolasku UN snaga u RH, formirana su 1992. tri tzv. *UNPA područja* (sektori *Istok* u Baranji, istočnoj Slavoniji i zapadnom Srijemu, *Zapad* u zapadnoj Slavoniji te *Jug* i *Sjever* u tzv. području *Krajine*) za već ranije samoproglašene umjetne tvorevine: *Srpsku autonomnu oblast*, odnosno, kasnije, *Republiku Srpsku Krajinu (RSK)*, koja je, u ovisnosti o ratnim okolnostima, zaposjedala od četvrtine do gotovo trećine ukupnog područja RH.³

Sama je *Oluja* i sa motrišta ljudskih prava bila posve opravdana jer omogućila je:

[ostvarenje prava] na siguran život brojnim stanovnicima dijelova [RH, ranije] napadanih iz Krajine [...], na prebivanje u željenim mjestima (iz kojih su bili nasilno protjerani) za stotinjak tisuća prognanika [...] [te] na slobodno kretanje gotovo čitavome stanovništvu [RH] i brojnim strancima, [a usto je i srušila] režim [RSK] koji je, [prema unutarnjem ustroju i stvarnom djelovanju], predstavljao negaciju svih ljudskih prava stanovništva kojim je upravljao [Izveštaj, II.: 4].

S druge strane, u njoj je i nakon nje počinjen i niz povreda ljudskih prava, koje se prije svega očituju:

u etničkom čišćenju petine hrvatskog teritorija (vojno djelovanje koje rezultira etnički čistim teritorijem mora se nazivati etničkim čišćenjem) [...], [u brojnim ubojstvima] civila u već zaposjednutima mjestima i selima te [...] [pogibiji trojice] pripadnika UNCRO-a [Un-Confidence Restoration Operation in Croatia] i jednoga stranog novinara, [u teškima tjelesnim napadima] na izbjeglice koje su počinili [civilni] [...] ili uniformirane osobe [...], [u paljenju] srpskih sela i dijelova većih mjesta [...], [u organiziranom zaposjedanju] stanova i kuća protjeranih stanovnika [...] [i u gotovo službenom prihvaćanju] nacionalistički motivirane restrikcije važenja međunarodnoga ratnog prava iskazanoga u činjenici izbjegavanja kažnjavanja onih koji su počinili zločine ili kaznena djela, uz [istodobno] javno izbjegavanje [i]

¹ Zrakoplovstvo NATO-a je još 3. kolovoza 1995. bombardiralo pobunjeničke srpske radarske sustave na ličkoj Plješivici, a potom, navodno, i raketne sustave pokraj Knina.

² Što je omogućeno *Splitskom deklaracijom*, koju su 22. srpnja 1995. u Splitu potpisali Alija Izetbegović, predsjednik Predsjedništva BiH, Franjo Tuđman, predsjednik RH, i Krešimir Zubak, predsjednik Federacije BiH.

³ Usp. *Izveštaj. Vojna operacija Oluja i poslije*, I. dio, *Bivši UN sektor Jug* (dalje: *Izveštaj, I.*), Zagreb, Hrvatski Helsinški odbor za ljudska prava (HHO), Odjel za najteža kršenja ljudskih prava, 8. travnja 1999., 3, 13 i 143, kao i cijelo poglavlje *Vojna operacija Oluja*, 5-12, te II. dio, *Bivši UN sektor Sjever* (dalje: *Izveštaj, II.*), Zagreb, HHO, Odjel aktivizma, 1. srpnja 2000., 12, kao i cijelo poglavlje *Vojno-redarstvena akcija Oluja*, 7-9.

zapovjedne odgovornosti [utemeljeno] na tvrdnji da su zločine [...] počinili civili u uniformama [...]: odgovornost vojske [...] godinama nije [razmatrana], [a o] odgovornosti državnih vlasti za vojsku da se i ne govori [...], sve do pojave bauka Haaga [Izveštaj, II.: 4-5].

Ili, sažimajući navedeno, ciljevi se Oluje, prema Izveštaju Promatračke misije Europske unije, sačinjenome potkraj rujna 1995. godine, mogu svesti na dva osnovna:

Prvi je cilj [...] bio ponovno uspostavljanje [...] teritorijalnog integriteta [RH] i komunikacijskih puteva [unutar RH] [...]. Drugo postignuće operacije je bio nestanak brojne neželjene manjine [prema: Izveštaj, II.: 9].

No, je li moguće operacije u Oluji i nakon nje te njihove posljedice pratiti odvojeno po UN sektorima? Moguće je, i to zbog više razloga: sektori Zapad, čiji je sjeverni dio i prije bio pod kontrolom Vlade RH, i Istok, za koje, uostalom, do danas ne postoje čak ni izvještaji HHO, reintegrirani su prije ili poslije Oluje: Sektor Zapad 1. i 2. svibnja 1995. u vojno-redarstvenoj operaciji Bljesak, a Sektor Istok, koji je prema Erdutskom sporazumu od 12. studenoga 1995. bio od 1996. do 1998. pod upravom UNTAES-a (United Nations Transitional Administration for Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium), 15. siječnja 1998. mirnim putem; sektori Jug i Sjever reintegrirani su, pak, u Oluji. Usto, kada je riječ samo o potonjim sektorima,

vojne su operacije na terenu, [dakle] po UN sektorima [...], unatoč koordinaciji akcije iz Glavnog stožera HV, [vođene od posebnih timova] [...] visokih vojnih časnika [Izveštaj, I.: 3],

koji su u Sektoru Jug imali lakši, a u Sektoru Sjever teži posao. Naime, u Sektoru Jug, zahvaljujući ranijim pripremanjima, civilno stanovništvo i dijelovi pobunjeničke Vojske RSK (koji pružaju slabiji otpor) ranije kreću u izbjeglištvo, a unatoč tome civili brojnije stradaju, osobito neposredno nakon Oluje i poslije, kao što je i veće uništenje njihove pokretne i nepokretne imovine negoli u Sektoru Sjever. Nadalje, Sektor Jug bio je opterećen i teškim sukobima u početku rata, "kada je srpska strana počinila teška kršenja međunarodnoga humanitarnog prava na području zadarskoga i šibenskog zaleđa (primjerice u Škabrnji)", a i kasnije, kada je hrvatska strana počinila "masovna i organizirana smaknuća Srba (ali i nepoćudnih Hrvata) u Gospiću, tijekom 1991. i 1992. godine" [Izveštaj, I.: 3], te poduzela više operacija ograničenih svojstava (Miljevački plato, Maslenica i Medački džep u lipnju 1992. te veljači i rujnu 1993. godine) [usp. Izveštaj, I: 3-4 i 7, te Izveštaj, II.: 8].

HHO, osnovan 1993. u Zagrebu, među prvima je radio i na prikupljanju podataka o kršenju ljudskih prava na području RH, pa je, tako, i prvi obznanio djelomične te nedovršene rezultate istraživanja o posljedicama, prije svega za srpske civile, u vezi s operacijom Oluja. Poslije je to, ali i za stradale vojne osobe, radio i Krajinski informacijsko-dokumentacijski centar Veritas, koji djeluje u Beogradu, no njegovi su

nalazi do sada nedostupni, a dijelom i, prema komentarima u hrvatskom tisku, dvojbeni, pa se ovdje ne uzimaju u obzir.

Stoga je izvještaj HHO, točnije *Izvještaj*, I., osnova ovog rada, u kojemu se samo razmatraju dijelovi koji se odnose na ljudske gubitke, odnosno samo na stradanja civila, a bez vojnih gubitaka hrvatske i srpske strane, pa, dijelom, i nestalih civilnih osoba, koje, posve neopravdano, nisu navedene u popisima stradalih [usp. *Izvještaj*, I.: 145-183, poglavlja Civili ubijeni tijekom i poslije vojne operacije *Oluja* te Ubijeni civili od 1996. do 1999. godine], iako ih se, pak, nekolicina nalazi u njima, a više njih i u dijelovima teksta [usp. *Izvještaj*, I.: 60-63, potpoglavlje Nestale osobe] ili bilježaka izvještaja. Rad, uostalom, kao ni izvještaj, ne sadrži, samo dijelom opravdano, ni smaknute zarobljene vojnike koji su se predali Hrvatskoj policiji (HP) i/ili HV u *Oluji* ili, samo dijelom, nakon nje, iako o tome također postoje brojni podaci i dokazi [usp. *Izvještaj*, I.: 5 i 63]. Naposljetku, u njemu se, ne razmatraju brojevi iseljenih Srba iz RH [usp. *Izvještaj*, I.: 12, kao i 13-22, poglavlje Odlazak srpskog stanovništva, te *Izvještaj*, II., 135, kao i 10-29, poglavlje Odlazak stanovništva], kao ni brojevi onih koji su se vratili [usp. *Izvještaj*, II.: 135], a još manje brojevi useljenih Hrvata iz drugih zemalja, prije svega BiH i SRJ (ponajviše s Kosova i iz Vojvodine) [usp. *Izvještaj*, II.: 129], te brojevi miniranih i zapaljenih (najmanje 22 tisuće ili 60, prema nekim procjenama čak i 73 posto svih kuća), kao i devastiranih i opljačkanih srpskih kuća u bivšemu UN sektoru Jug [usp. *Izvještaj*, I.: 4 i 143, kao i 83-103, poglavlje Uništavanje objekata, te 113-122, poglavlje Pljačka]. A sve stoga što rad, uostalom kao ni izvještaj,

nije izrađen sa ciljem da bi pokazao koliko je [...] Oluja [...] bila sjajna vojna pobjeda [...] ili [...] – i u čemu – moralni poraz aktualne hrvatske vlasti [...], nije usmjeren na dokazivanje (ili osporavanje) organiziranoga i smišljenog etničkog čišćenja [...], [a] nije mu [ni] zadatak [...] [utvrditi je] li se hrvatska vlast [...] [ponašala] rasistički [...] [te primjenjivala] nacionalnu i vjersku netoleranciju [Izvještaj, I.: 4].

Rad, stoga, prije svega predstavlja pokušaj analize dijela ljudskih gubitaka RH u Domovinskom ratu, a, pored toga je, kao i izvještaj, i "dokument o nepotrebima i po međunarodnom pravu nedozvoljenim civilnim žrtvama", nad kojima su počinjeni i "ratni zločini", a koji se "i dan-danas prikrivaju ili negiraju" [*Izvještaj*, I.: 4].

U radu se, prema tome, na temelju izvještaja, odnosno dosadašnjih rezultata istraživanja HHO, koje je vodio sada već pokojni Pero Mrkalj, čovjek "koji je bio oličenje istinskoga (i posve neetničkog) hrvatskog patriotizma,"⁴ analiziraju podaci o ubijenim, a dijelom i nestalima civilnim, prije svega srpskim osobama, odnosno izvode strukture i ostali pokazatelji o žrtvama, pa dijelom i o počiniteljima zločina koji, pak, u izvještaju nisu izvedeni, s naglaskom na razdoblje *Oluje* i nakon nje, dijelom i do 1999. godine. Pritom su najvažniji vrijeme *Oluje* i 100 dana nakon nje, dakle razdoblje od 4. do 7. te od 8. kolovoza do uključivo 15. studenoga 1995. godine, jer oni čine vrijeme u kojemu "će se analizirati svi incidenti za koje se može pokrenuti sudski postupak pred Međunarodnim sudom za ratne zločine počinjene na području bivše", prijašnje "Jugoslavije" [*Izvještaj*, I.: 20].

⁴ I. Banac, "Pijani od domoljublja", *Feral Tribune*, Split, 4. kolovoza 2001., 17.

Inače, do izvještaja HHO, pak, postojale su samo procjene o stradalima srpskim civilnim osobama: procjene inozemnih promatrača i timova navode do 150 ubijenih, kojima još treba pridodati nekoliko stotina ubijenih nakon *Oluje*, naglašavajući da ti zločini nisu procesuirani, dok domaće procjene navode do 960, ali u *Bljesku* i *Oluji*, stradalih na srpskoj strani, naglašavajući da su mnogi zločini procesuirani [usp. *Izvještaj*, I.:11 i 27-28, te *Izvještaj*, II.: 11]. No, to, ipak, ništa ne dokazuje:

To je samo statistika [...], [bez podataka] o sadržajima optužbi, sudskih postupaka i sudskih presuda [...], [dok je] čvrsta vodilja [ranijega] državnog vrha [RH bila] da po svaku cijenu [...] zločini ostanu nekažnjeni [...], [jer, prema primjerice tezi] bivšeg predsjednika Vrhovnog suda Milana Vukovića [...], Hrvati u obrambenom ratu nisu [ni] mogli počinuti ratni zločin [Izvještaj, I.: 27].

Sve u svemu, predstavnici su Ministarstva unutarnjih poslova (MUP) RH u rujnu 2001. izjavili da je, ali za ukupno razdoblje i sve sudionike Domovinskog rata, prijavljeno, među ostalim, za kaznena djela genocida 1075 i ratnog zločina protiv civilnog stanovništva 6501 osoba.⁵ Međutim, prema gotovo istodobnom *Izvještaju o ratnim zločinima* tadašnjega državnog odvjetnika Radovana Ortynskog, koji se dijelom temelji i na ranije nastaloj *Bijeloj knjizi* (o procesuiranju kaznenih dijela u *Oluji*) bivšeg ministra pravosuđa RH Zvonimira Šeparovića, veoma su maleni brojevi osuđenih osoba za počinjena kaznena djela u *Oluji* (primjerice, svega je 13 od 26 osoba suđenih za ubojstvo pravomoćno osuđeno na kazne od jedne do 15 godina zatvora) i pokrenutih optužnica u vezi s kaznenim djelima počinjenima nakon nje (od 3978 prijavljenih osoba, od kojih niti jedna nije bila osumnjičena za kaznena djela ratnih zločina, osuđene su 1492 osobe, ali za kaznena djela kvalificirana kao djela *klasičnog kriminaliteta*, pljačke, silovanja, ubojstva..., pri čemu je, za svega 27 ubojstava, optuženo i osuđeno 26 osoba). Prema *Kaznenom zakonu RH*, ratni se zločini mogu počinuti samo u vrijeme rata, oružanog sukoba ili okupacije, pa su i kaznena djela, primjerice ubojstva počinjena u *Oluji*, a osobito nakon nje, dosad procesuirana kao ubojstva, a ne ratni zločini. Ipak, u *Izvještaju*... se R. Ortynskog navode doduše malobrojni poznati slučajevi, odnosno osumnjičene osobe, i to neovisno o nacionalnoj pripadnosti, protiv kojih su pokrenute optužnice kvalificirane, kada je riječ o ubojstvima, kao ratni zločin, a ne kao nepovezana ubojstva počinjena u sklopu ratnih zbivanja, što je u skladu s ranije navedenom odrednicom Međunarodnoga suda za ratne zločine... o *incidentima* u vrijeme *Oluje* i 100 dana nakon nje.⁶

⁵ Usp. B. Bašić, "Za ratni zločin protiv civila MUP prijavio 6501 osobu", *Vjesnik*, Zagreb, 10. rujna 2001., 4.

⁶ Usp. S. Perica, "Za ubojstva u *Oluji* dosad osuđeno 13 osoba", *Večernji list*, Zagreb, 6. rujna 2001., 3, i M. Jelovac, "Lista optuženih za ratne zločine nije tajna", *Vjesnik*, 10. rujna 2001., 4.

2.

U bivšemu je UN Sektoru *Jug*, prema procjenama, od početka *Oluje* do kraja 1995. stradalo približno 600 prije svega srpskih civila, od kojih je, prema rezultatima istraživanja HHO, imenom i prezimenom, a uz okolnosti stradanja utvrđeno njih 410 [usp. *Izveštaj*, l.: 28, 143 i 145, a posebice 27-63, potpoglavlje Pojedinačna stradanja i smaknuća civila, Grupna smaknuća i Nestale osobe, te 145-179, poglavlje Civili ubijeni tijekom i poslije vojne operacije *Oluja*], kao i 24 stradala civila u razdoblju od početka 1996. do početka 1999. godine [usp. *Izveštaj*, l.: 28, 143 i 145, a posebice 79-183, poglavlje Ubijeni civili od 1996. do 1999. godine], ukupno, dakle, 434 žrtve.

Međutim, u stvari je utvrđeno 414 stradalih civila 1995. godine: naime, u poglavlju o tim stradanjima, dvije su žrtve navedene pod dva puta ponovljenim brojem 25, pa nadalje nedostaje ta jedna žrtva; slično je i sa žrtvama nakon broja 120, ispravljeno 121, čije navođenje počinje s brojem 119, pa nadalje nedostaju još dvije žrtve; naposljetku, pod brojem 265, ispravljeno 268, riječ je o dvjema žrtvama, a brojkom je navedena samo jedna, pa taj broj treba zamijeniti brojevima 268 i 269 kako nadalje ne bi nedostajala još jedna žrtva. Sve u svemu, zbog tih omaški, netočno se u tekstu i popisu navodi 410 umjesto 414 utvrđenih žrtava stradalih 1995. godine.

Njima bi, zatim, trebalo pridodati još najmanje pet nestalih, a najvjerojatnije ubijenih civilnih žrtava,⁷ a moguće i još osam *dvojbениh žrtava*,⁸ kao i, što je, doduše, u protivnosti s kriterijima popisa, dvije vojne osobe, i to zbog specifičnosti njihova stradanja koja nadilaze njihovu vojnu pripadnost ili su mimo nje.⁹

⁷ Riječ je o četiri identificirana muškarca: vjerojatno Srbina, od kojih su trojica iz neutvrđenog sela pokraj Knina odvedeni od vojnika HV-a 5. kolovoza 1995. na ispitivanje u Knin, odakle se nikada nisu vratili [usp. *Izveštaj*, l.: 17], a četvrti je, iz sela Plavno (Knin), ubijen nakon 13. kolovoza 1995. godine [usp. isto, 166]; i jednoj identificiranoj ženi iz Gošića (Knin), vjerojatno Srkinji, koja je 27. kolovoza 1995. ubijena, sa još sedam žrtava, u masovnom pokolju u tom selu [usp. isto., 55].

⁸ Riječ je o mogućima vojnim osobama, žrtvama možda umrlima prirodnom smrću i samoubojicama: naime, za jednoga identificiranog, vjerojatno Srbina, iz Žagrovića (Knin), ubijenog 6. te pronađenog, od strane UN djelatnika, 16. kolovoza 1995. među drugima neidentificiranim žrtvama u tom selu, nije pouzdano utvrđeno je li bio civilna ili vojna osoba [usp. *Izveštaj*, l.: 171], dok su dvojica identificiranih muškaraca iz Golubića (Obrovac), vjerojatno Srbi, koji su, zajedno s ocem, navedenim u popisu žrtava, ubijeni na brdu Gostuša u *Oluji*, vjerojatnije, prema tvrdnjama svjedoka, u pokušaju napuštanja RH u civilnoj odjeći negoli, prema nepotvrđenim naznakama, u odorama *Vojske RSK* [usp. isto, 175]; dvije su identificirane žene, pak, umrle od straha: jedna iz Bjelopolja (Korenica) 10. kolovoza 1995. godine [usp. isto, 104], a druga, Srkinja iz Bruvna (Gračac), nakon *Oluje* u Sabirnom centru u Zadru [usp. isto, 153]; a troje su identificiranih, vjerojatno Srba, naposljetku izvršili samoubojstvo: jedna žena i jedan muškarac iz sela Plavno (Knin), koji su se, nakon ponovljenih zlostavljanja pljačkaša na očigled HP, bacili u bunar (žena) i objesili (muškarac) [usp. isto, 42], kao i žena iz Rastićeve (Gračac), koja se, nakon što su joj dvojica sinova pronađeni mrtvi u bunaru (navedeni su u popisu žrtava), objesila u neutvrđenom mjesecu 1995. godine [usp. isto, 155].

⁹ Riječ je o muškim stradalnicima, Hrvatima: jedan je bio iz okolice Zadra, star 27 godina, kojega je srpski izbjeglica, htijući ga zamijeniti za od HV-a zarobljenog sina, poveo sa sobom, a u zbjegu ga je, iako je saznao da mu je sin oslobođen, strijeljao pokraj Srba (Donji Lapac)

No, iako nije posve jasno zbog čega se makar nestale, a najvjerojatnije ubijene žrtve 1995. godine nisu unijele u popis, u radu se, dijelom i zbog sedam iz te godine *dvojbenih žrtava* navedenih u popisu,¹⁰ kao i zbog, također navedenih u popisu, *pet dvojbenih*¹¹ i *osam slučajnih žrtava*¹² stradalih od početka 1996. do početka 1999. godine, razmatra samo 410, odnosno, prema ispravcima, 414 utvrđenih civilnih žrtava 1995. godine, uz one, njih 24, stradale od početka 1996. do početka 1999. godine, ukupno, dakle, 438 žrtava.

Inače, bivši je UN Sektor Jug obuhvaćao 12 predratnih općina Socijalističke Republike Hrvatske (SRH): pet potpuno (Donji Lapac, Gračac, Knin, Titova Korenica, sada Korenica, i Obrovac), a sedam djelomično (Benkovac, Drniš, Gospić, Otočac, Sinj, Šibenik i Zadar) [usp. *Izvještaj*, I.: 13]. Stoga su i gotovo sve žrtve iz tih općina, a i stradale su gotovo sve u tim općinama, i to neovisno o tome što su pojedina naselja i sela prema novom, nakon izbijanja rata uvedenome teritorijalnom ustroju RH raspodijeljena u druge općine, ali one koje su i prije rata postojale u tom području.

2.1.1.

Prema prebivalištu i/ili mjestu stanovanja:

- najviše je žrtava iz Knina:¹³ gotovo polovica žrtava (47 posto) – 204 (202+2)¹⁴ žrtve;

u vrijeme *Oluje* [usp. *Izvještaj*, I.: 49], a drugi vojnik iz 134. domobranske pukovnije, star 32 godine, koji je, protivu se ubojstvu dvojice srpskih civila, i sâm u vatri stradao 7. kolovoza 1995. u Biovičinom Selu (Knin). Kasnije mu je, opravdano ga nazivajući *hrvatskim vitezom*, pukovnija podigla spomen obilježje [usp. isto, 157].

¹⁰ Četiri žrtve nisu bile hrvatski državljani: dvije moguće, a dvije sigurno, jer riječ je o izbjeglicama iz BiH, od kojih je jedna čak ubijena, vjerojatno od strane HV, u BiH; dvije su se žrtve, zbog straha od hrvatskih vojnika, bacile u bunar i/ili objesile; a jedna je moguće umrla od gladi, pa je vjerojatno riječ o prirodnoj smrti.

¹¹ Po dvije su žrtve moguće ubijene u *klasičnom ubojstvu* ili su, vjerojatno, umrle prirodnom smrću: jednu su rastezali psi, a druga je pronađena smrznuta; peta je žrtva, pak, mogući samoubojica.

¹² Sve su stradale od mina iznenađenja.

¹³ Od žrtava stradalih 1995. godine:

– gotovo polovica (46 posto) je prebivala i/ili živjela u Golubiću, Žagroviću, Plavnom, Ivoševcima, Kninu i Varivodama (ovdje se i nadalje – u svima sličnim redoslijedima naselja, sela i mjesta – ona ne navode abecednim redom nego prema brojnosti žrtava);

– više od trećine (35 posto) je prebivalo i/ili živjelo u Gošiću, Kistanjama, Vrbniku, Gruboru, Otonu, Strmici, Uzdolju, Mokrom Polju i Polači;

– a gotovo petina (19 posto) je prebivala i/ili živjela u Erveniku, Kaknju, Kovačiću i Orliću, Biovičinom Selu, Cetini, Pađenama, Smrdeljama, Zečevu i Radiljevcu, Čučevu, Đevreskama, Očestovu, Riđanama i Rudelama.

Dvije žrtve stradale u razdoblju od 1996. do 1999. su iz Golubića i Orlića.

¹⁴ Ovdje se i nadalje prvi broj odnosi na žrtve stradale 1995., a drugi na žrtve stradale od početka 1996. do početka 1999. godine. No, ako u pojedinoj općini nema potonjih žrtava, one se ne navode ni u zagradama: broj bez zagrada odnosi se, dakle, samo na žrtve stradale 1995. godine.

- po približno 10 posto žrtava je iz Gračaca¹⁵ (11 posto – 47) i Donjeg Lapca¹⁶ (devet posto – 38 žrtava);
- po sedam posto žrtava je iz Korenice:¹⁷ 33 (27+6) žrtve i Otočca:¹⁸ 29 (24+5) žrtava;
- iz Gospića¹⁹ je pet posto žrtava – 22 (18+4) žrtve,
- a iz Obrovca²⁰ četiri posto – 20 (19+1) žrtava;
- preostalih se 10 posto svih žrtava – 45 (39+6) žrtva - može podijeliti u dva dijela:
- osam posto – 36 (35+1) žrtava su one koje su, kao i prethodne, prebivale i/ili živjele u predratnim općinama SRH obuhvaćenima u bivšem UN Sektoru Jug:²¹
 - u Drnišu:²² gotovo 3,5 posto – 15 žrtava,

¹⁵ Više je od polovice (55 posto) tih žrtava prebivalo i/ili živjelo u Kijanima te Zrmanji i Gračacu, a manje od polovice (45 posto) u Brvnu i Prljevu, Deringaju, Kiku, Otriću, Rudopolju Bruvanjskom i Tomingaju, Ivaniću, Mazinu, Nadvrelu, Palanki i Rastićevu.

¹⁶ Gotovo tri četvrtine (74 posto) tih žrtava prebivalo je i/ili živjelo u Srbu i Oravcu (ranije u koreničkoj općini), Brotnji, Kaldrmi i Obljaju, Birovači, Donjemu i Gornjem Lapcu te Mišljenovcu, a preostalih više od četvrtine (26 posto) u Beglucima, Brezovcu Dobroselskom, Dabašnici, Dobroselu, Doljanima, Kunovcu Kupirovačkom, Kupirovu, Lapačkim Koritima, Opačića Dolini i Tiškovcu Ličkom.

Među tim žrtvama jedna je rođena, a moguće prebivala i/ili boravila u Kuškovcu (Gospić).

¹⁷ Od žrtava stradalih 1995. godine:

– više od polovice (58 posto) je prebivalo i/ili živjelo u Komiću i Ličkome Petrovom Selu, Korenici i Jezercu,

– a manje od polovice (42 posto) u Pišaču i Visuću, Arapovom Dolu, Frkašiću, Jošanima, Kapeli Koreničkoj, Mutiliću, Novome Selu Koreničkom, Pećanima, Srednjoj Gori, Udbini i Vrelu Koreničkom.

Šest žrtava stradalih u razdoblju od 1996. do 1999. su iz Jezerca (tri žrtve), Pišača (dvije žrtve) i Srednje Gore (jedna žrtva).

¹⁸ Od žrtava stradalih 1995. godine:

– više od tri četvrtine (76 posto) je prebivalo i/ili živjelo u Doljanima i Zalužnici,

– a gotovo četvrtina (24 posto) je prebivala i/ili živjela u Dabru i Brlogu, Ponorima i Škarama. Pet žrtava stradalih u razdoblju od 1996. do 1999. živjelo je u Brlogu i Zalužnici (po dvije žrtve) te Ponorima (jedna žrtva).

¹⁹ Od žrtava stradalih 1995. godine:

– više od dvije trećine (68 posto) je prebivalo i/ili živjelo u Mogoriću, Medaku i Pavlovcu Vrebačkom,

– a manje od trećine (32 posto) u Ostrvici te Barletama, Drenovcu Radučkom, Papuču, Ploči i Raduču.

Četiri žrtve stradale u razdoblju od 1996. do 1999. su iz Mogorića (dvije žrtve) te Ostrvice i Pavlovca Vrebačkog (po jedna žrtva). Usto, jedna je od njih, stradala pred ulazom rodne obiteljske kuće, vjerojatno prebivala u Zagrebu.

²⁰ Od žrtava stradalih 1995. godine:

– polovica (50 posto) je prebivala i/ili živjela u Žegaru,

– više od trećine (35 posto) je prebivalo i/ili živjelo u Nadvodi i Zelengradu,

– a preostalih 15 posto u Bilišanima, Golubiću i Krupi.

Jedna žrtva stradala u razdoblju od 1996. do 1999. je iz Bilišana.

²¹ No, ni jedna žrtva nije prebivala i/ili živjela u Zadru.

²² Tri petine (60 posto) tih žrtava prebivalo je i/ili živjelo u Biočiću, Drnišu i Cerovcu, a dvije petine (40 posto) u Bobodolu, Kadinoj Glavici, Miočiću, Paračiću, Trifunovićima i Žitniću.

- u Benkovcu:²³ više od 2,5 posto – 12 (11+1) žrtava,
- u Šibeniku:²⁴ 1,5 posto – sedam žrtava, i
- u Sinju:²⁵ 0,5 posto žrtava – dvije žrtve;
- a dva posto – devet žrtava (4+5) su one koje su prebivale i/ili živjele:
 - u općinama SRH/RH neobuhvaćenima bivšim UN Sektorom Jug (0+3, odnosno tri su žrtve prebivale i/ili živjele u Petrinji, a po 0+1, odnosno po jedna u Slunju²⁶ i Zagrebu) ili, čak,
 - u općinama izvan SRH/RH, dakle u drugima državama (po dvije su žrtve prebivale i/ili živjele u SRJ, odnosno u Beogradu,²⁷ i BiH: jedna u Vrsti, Bihać, a druga u neutvrđenom mjestu u BiH).²⁸

2.1.2.

Prema naselju, mjestu te općini stradanja:²⁹

- najviše je žrtava, gotovo polovica (47 posto) – 207 (205+2), stradalo u Kninu;
- slijede Gračac sa 11 posto – 47 žrtava i Korenica sa 10 posto žrtava – 44 (33+11) žrtve, te
- Donji Lapac sa 7,5 posto žrtava 33 žrtve³⁰ i
- Otočac sa šest posto – 27 (23+4) žrtava, te

²³ Žrtve iz Benkovca prebivale su i/ili živjele u Brgudu, Gornjim Biljanama i Plastovu (ranije šibenska općina) te Dobropoljcima, Donjim Biljanama, Gornjoj Jagodnji, Korlatu, Kuli Atlagića, Ostrvici (ranije gospićka općina) i Parčiću (potonja je žrtva stradala u razdoblju od 1996. do 1999. godine).

²⁴ Gotovo tri petine (57 posto) tih žrtava prebivalo je i/ili živjelo u Maloj Čistoj, a više od dvije petine (43 posto) u Lađevcima i Jabuki.

²⁵ Obje su žrtve prebivale i/ili živjele u Koljanima.

²⁶ Žrtva je iz Rakovice (ranije korenička općina).

²⁷ Žrtve moguće nisu bile hrvatski državljani: vjerojatnije je to bio jedan starac kojega je *Oluja* zatekla u rodnom selu Frkašiću, Korenica, negoli student u posjeti rođacima u Plastovu, Benkovac (selo je ranije bilo u šibenskoj općini), a koji je umro u Kistanjama, Knin, pa nije jasno, posebice za potonjega, zašto su, osim ako ranije nisu prebivali i/ili živjeli u SRH/RH, uopće uvršteni među žrtve.

²⁸ Žrtve vjerojatno nisu bile hrvatski državljani, a bile su izbjeglice, pa nije jasno zašto su, osim ako su u međuvremenu stekle hrvatsko državljanstvo, uvršteni među žrtve. Usto, jedna je od tih žrtava, ona iz Vrste, čak i ubijena u BiH, odnosno Izačiću, Bihać, pa mogući dvojbeni razlog uvrštenja među žrtve može biti samo taj što je najvjerojatnije u vrijeme *Oluje* stradala od strane HV.

²⁹ Pošto je, uz manje izuzetke i dopune (sedam mjesta stradanja koja nisu postojala u brojevima žrtava prema prebivalištu i/ili mjestu stanovanja: četiri su žrtve stradale u BiH, točnije tri žrtve u Bosanskom Petrovcu i jedna žrtva u Izačiću, Bihać, a po jedna žrtva u Rijeci i Zadru te neutvrđenom mjestu u RH), riječ o gotovo istim mjestima prebivališta i/ili mjestima stanovanja i mjestima stradanja žrtava, u prikazu se potonjih neće navoditi i naselja i/ili sela njihova stradanja. Zanimarive razlike u broju žrtava prema prebivalištu i/ili mjestu stanovanja i broju žrtava prema mjestu stradanja proizlaze prije svega iz činjenica da su poneke žrtve stradale i/ili umrle, primjerice i u bolnicama, izvan prebivališta i/ili mjesta stanovanja ili su sahranjene, često ne i na grobljima, pokraj mjesta stradanja i/ili izvan prebivališta i/ili mjesta stanovanja.

³⁰ Korenica i Donji Lapac zamijenili su mjesta u odnosu spram redoslijeda žrtava prema prebivalištu i/ili mjestu stanovanja.

- sa po 4,5 posto žrtava Obrovac: 20 (19+1) i Gospić: 19 (15+4) žrtava;³¹
- preostalih se 9,5 posto svih žrtava – 41 (39+2) žrtva – opet mogu dijeliti u dva dijela:
 - osam posto – 35 (34+1) žrtava su one koje su, kao i prethodne, stradale u predratnim općinama SRH obuhvaćenima u bivšem UN Sektoru *Jug*:³²
 - u Drnišu tri posto – 13 žrtava,
 - u Benkovcu 2,5 posto – 11 (10+1) žrtava i
 - u Šibeniku gotovo dva posto – osam žrtava, te
 - 0,5 posto žrtava u Sinju (dvije žrtve) i Zadru (jedna žrtva);³³
 - a 1,5 posto - šest žrtava (5+1) su one koje su stradale:
 - u općinama SRH/RH neobuhvaćenima bivšim UN Sektorom *Jug* (po jedna žrtva u Rijeci: 0+1³⁴ i neutvrđenom mjestu stradanja) ili, čak,
 - u općinama izvan SRH/RH, točnije u BiH, dakle u drugoj državi (tri u Bosanskom Petrovcu,³⁵ a jedna u Izačiću, Bihać).

2.2.

Među žrtvama je muškaraca stradalo dvostruko više – 295 (278+17) ili dvije trećine (67 posto) žrtava – negoli žena: 143 (136+7) žrtve ili trećina svih stradalih žrtava (33 posto).

Na temelju malobrojnih pokazatelja koji su manjim dijelom u vezi sa spolnom, a većim dijelom s dobnom strukturom žrtava, moguće je za samo 14 posto svih žrtava ili za samo 60 žrtava utvrditi, pošto je za njih taj pokazatelj izričito naveden, i njihovo bračno/nebračno stanje:

- oženjenih (29+3, odnosno 32 žrtve) i udanih (20+3, odnosno 23 žrtve) bilo je 55 (49+6) ili više od 12,5 posto žrtava, dakle 92 posto žrtava s tim pokazateljem,
- a neoženjenih (1+1, odnosno dvije žrtve) i neudanih (tri žrtve) bilo pet (4+1) ili manje od 1,5 posto svih žrtava, dakle osam posto žrtava s tim pokazateljem.

Slično tome, a na temelju uistinu malobrojnih pokazatelja, utvrđeno je za samo sedam posto svih žrtava ili za samo 32 (27+5) žrtve očinstvo: 18 (15+3) i majčinstvo: 14 (12+2) žrtava.

No, kako se te odrednice nisu, osim slučajno, u popisu žrtava i prikupljale, a s obzirom na dobnu, pa i neiskazanu socijalnu strukturu žrtava (s vjerojatno ogromnom većinom seljaka),³⁶ koje zasigurno predmnijevaju znatno veći broj oženjenih i udanih te očeva i majki među žrtvama, ovi se pokazatelji mogu i zanemariti.

³¹ I Obrovac te Gospić *mijenjaju mjesta* u odnosu spram redoslijeda žrtava prema prebivalištu i/ili mjestu stanovanja.

³² Redoslijed je mjesta/općina stradanja ovih žrtava istovjetan njihovu redoslijedu prema prebivalištu i/ili mjestu stanovanja, s time da se kao mjesto stradanja javlja i Zadar.

³³ Umrlo je u bolnici.

³⁴ Isto.

³⁵ Stradale su u zbjegu pri bombardiranju iz zrakoplova.

³⁶ Samo su za pet posto svih žrtava ili 22 žrtve navedeni socijalni položaj (i porijeklo) i/ili zanimanje žrtve: najviše je seljaka (pet: 3+2) i stočara, odnosno čuvara stoke (četiri) – ukupno devet (7+2), potom intelektualaca – šest (po dva liječnika i nastavnika te student, i to

2.3.

Dobna je struktura žrtava kojima su utvrđene godine rođenja i života u vrijeme stradanja sljedeća:³⁷

- dva posto žrtava – njih sedam – bilo je u 91. godini života i starije;³⁸
- po 17 posto, ukupno, dakle, više od trećine žrtava, imale su 81–90 godina života: 63 (60+3) žrtve i 71-80 godina života: 64 (60+4) žrtve;
- više od četvrtine (27 posto) ili 99 (95+4) žrtava imalo je 61–70 godina života;
- gotovo petina (18 posto) ili 65 (60+5) žrtava imalo je 51– 60 godina života;
- više od desetine (13 posto) ili 47 (45+2) žrtava imalo je 41–50 godina života;
- četiri posto ili 14 (12+2) žrtava imalo je 31 – 40,
- a dva posto ili sedam žrtava 21-30 godina života,³⁹
- dok je jedna žrtva (0+1) kojoj su utvrđene godine rođenja i života u vrijeme stradanja bila mlađa od 10, točnije imala je sedam godina.⁴⁰

Dakle, sve u svemu, uglavnom je stradalo:

- staro stanovništvo starije od 60 godina: gotovo dvije trećine (63 posto) žrtava ili 233 (222+11) žrtve,
- a potom i starije: 30,5 posto ili 112 (105+7) žrtava te mlađe sredovječno stanovništvo: 5,5 posto ili 20 (17+3) žrtava (ukupno je, dakle, sredovječno stanovništvo stradalo u više od trećine – 36 posto slučajeva: 132 /122+10/ žrtve);
- najmanje je, pak, stradala omladina: manje od jedan posto žrtava ili dvije (1+1) žrtve kojima su utvrđene godine rođenja i života u vrijeme stradanja.

Ili, drugačije rečeno, uz manja odstupanja kada je riječ o ženama i muškarcima unutar starosnih kontingenata stanovništva:

- najviše je stradao starački: 63 posto, dakle gotovo dvije trećine žrtava, ili 233 (222+11) žrtve,
- potom žensko-muški radni i ženski fertilni: manje od 36,5 posto, ali više od trećine žrtava, ili 133 (124+9) žrtve,
- a najmanje žensko-muški predradni i gospodarski ovisan te ženski predfertilni kontingent stanovništva: unutar tog kontingenta nema žrtava u predškolskom,

kao *dvojbeni žrtva* iz Beograda, SRJ, i učiteljica) i radnika – četiri (1+3) (dva sakupljača starog željeza i sin jednoga od njih, dakle prema porijeklu radnik, te jedan čuvar, odnosno kovač), a najmanje umirovljenika – tri (2+1) (dva *klasična* i jedan umirovljeni general Jugoslavenske narodne armije). Dakle, ako se ta uistinu malobrojna skupina shvati kao uzorak, seljaka je među žrtvama više od dvije petine (41 posto), intelektualaca više od četvrtine (27 posto), radnika gotovo petina (18 posto), a umirovljenika više od desetine (14 posto).

³⁷ Pritom se *izuzima* 16 posto svih žrtava – 71 (68+3) žrtva – neutvrđenih godina rođenja i života.

³⁸ Te su žrtve rođene 1904. i ranijih godina, a među njima je najstarija rođena u 19. st.: 1898. godine.

³⁹ Najmlađe žrtve među stradalima 1995. godine, a moguće i među stradalima poslije (ako se *zanemari* jedna *slučajna žrtva*, romsko dijete iz Petrinje, rođeno 1991. godine, koje je 1998. – u sedmoj godini života – stradalo od mine iznenađenja u Čujića Krčevini, Korenica) rođene su 1973. godine (jedna od njih je, međutim, i *dvojbeni*, već spomenuta žrtva iz Beograda, SRJ).

⁴⁰ To stradalo romsko dijete u svakom je slučaju (pa i kao *slučajna žrtva*) najmlađe među stradalima od 1996. do 1999. godine.

dok je u školskoobveznome kontingentu bila 0 + 1, odnosno jedna žrtva ili manje od 0,5 posto žrtava kojima su utvrđene godine rođenja i života u vrijeme stradanja.

2.4.

Nacionalna je struktura žrtava posve jednostavna:⁴¹

- najviše je stradalo Srba: 97 posto ili 419 (400+19) žrtava,
- dok je *ostalih* stradalo tri posto ili 12 (10+2) žrtava kojima je utvrđena nacionalnost:
 - sedam (5+2)⁴² Hrvata,
 - tri (0+3)⁴³ Roma
 - i po jedan Bošnjak, u tekstu *Musliman*, i Rus.⁴⁴

2.5.

Najviše je – 414 ili 94,5 posto svih žrtava – stradalo, što je spomenuto, 1995. godine, dok su preostale – 24 žrtve ili 5,5 posto svih žrtava – stradale u razdoblju od 1996. do 1999. godine:

- u 1995. godini:
 - najviše je žrtava – više od polovice (50 posto) ili 208 žrtava – stradalo u vrijeme *Oluje*, a
 - gotovo trećina (31 posto) ih je (129) stradala nakon *Oluje*:
 - 94 u preostalom dijelu kolovoza,
 - 26 u rujnu,
 - četiri u listopadu,
 - tri u studenome i
 - dvije žrtve u prosincu 1995. godine;
 - preostala gotovo petina (19 posto) žrtava (77) stradala je neutvrđenog dana, odnosno mjeseca, ali svakako u razdoblju od 4. kolovoza do 31. prosinca 1995. godine;
- u razdoblju od 1996. do 1999. godine:
 - najviše je žrtava – gotovo polovica (46 posto) ili 11 žrtava – stradalo 1966.,
 - po četvrtinu (po 25 posto) ih je (po šest) stradalo 1997. i 1998.,
 - a najmanje – četiri posto žrtava ili jedna žrtva – 1999. godine.

⁴¹ I ovdje se *izuzimaju* žrtve, sada one neutvrđene nacionalnosti: 1,5 posto ili sedam žrtava.

⁴² Potonje su dvije žrtve ubijene od strane dvojice braće: jednoga nacionalno neopredijeljenoga i jednoga Srbina. Unatoč tome što su počinitelji zločina procesuirani i nepravomoćno osuđeni na 10 i 20 godina zatvora, nije posve jasno je li riječ o *klasičnom ubojstvu*, pa treba li, stoga, ubijene ovdje uopće i uvrštavati u žrtve.

⁴³ Tri su Roma iz Petrinje *slučajne poslijeratne žrtve*: stradali su od mine iznenađenja u Čujjića Krčevini (Korenica).

⁴⁴ Nije pripadnik međunarodnih snaga nego liječnik iz Ličkoga Petrova Sela, koji je ubijen u Željavi (Korenica).

2.6.1.

Načini i/ili oblici stradanja žrtava veoma su raznoliki, no ipak se, za one kojima su utvrđeni,⁴⁵ žrtve mogu i prema tim određenjima razvrstati:

- najviše ih je, ubijeno:⁴⁶ više od dvije trećine (68,5) ili 298 (282+16)⁴⁷ žrtava;⁴⁸
- slijedi desetina (10 posto) spaljenih žrtava: 43 (40+3) žrtve,⁴⁹ a
- potom i pet posto žrtava koje su nađene mrtve: 23 (21+2) žrtve;⁵⁰
- 3,5 posto ili 16 žrtava bačeno je u bunar (14) te jamu (1) ili živo u vatru (1),
- tri posto ili 13 ih je strijeljano, a
- dva posto ili osam ih je zaklano;
- po više od 1,5 posto žrtava ili po sedam njih je nestalo, vjerojatno ubijeno (6+1), ili umrlo (5+2),⁵¹

⁴⁵ I ovdje se *izuzimaju žrtve*, sada one uistinu malobrojne za koje se ne navode načini i/ili oblici smrti: njih tri (2+1) ili više od 0,5 posto među ukupnim žrtvama. Usto, žrtva stradala nakon 1995. je *dvojbena*: stradala je u nejasnim okolnostima, odnosno moguće je umrla prirodnom smrću.

⁴⁶ Naravno, gotovo sve su žrtve, a ne samo ove, ubijene, no ovdje se iskazuju samo one koje su, mimo ostalih načina i/ili oblika stradanja, tako i u izvještaju određene: *ubijene*.

⁴⁷ Među ubijenima 1995. ima i onih (po jedna žrtva) koji su, primjerice među stradalim muškarcima, druge Srbe nagovarali da ostanu u selu ili su odbijali služiti vojsku ili podizali ruke u znak predaje. Jedna je žena, pak, ubijena u Ploči, Gospić, jer joj je na kući bila ploča s imenima srodnika koji su poginuli u partizanima u vrijeme Drugoga svjetskog rata u nas. Usto, jedna je žrtva (žena koja vjerojatno nije ubijena u Jošanima, Korenica, nego je umrla od gladi) moguće *dvojbena*.

Među ubijenima nakon 1995. tri su žrtve također *dvojbene*: jedna je ubijena u gospićkom zatvoru kao pritvorenik osumnjičen za ratni zločin (HHO, koji je pratio slučaj, sumnja u čvrste temelje optužnice), odnosno, prema službenoj verziji, počinila je samoubojstvo, a dvije su stradale u *klasičnom ubojstvu* (riječ je o već spomenutom ubojstvu dvojice Hrvata): jedini mogući razlog njihova uvrštenja u žrtve je taj što je vjerojatno riječ o ubojstvu utemeljenome na nacionalnim razlikama i/ili osveti iz vremena Domovinskog rata.

⁴⁸ Među njima su 63 žrtve ubijene vatrenim oružjem (sedam je žrtava, štoviše, prema naređenju trojice hrvatskih vojnika, sjedilo u vrijeme ubojstva, a jedna se žrtva, pak, s poklikom "Ja sam *Musliman*", predavala, a ipak je ubijena, a uz odgovor pripadnika HV: "Takvi nam i trebaju."), od čega 13 metkom/mecima, dok je, nadalje, osam žrtava (0+8) ubijeno minom iznenađenja, šest (5+1) iz puške (potonja je žrtva moguće *dvojbena*: s leđa su je ubili lovci, i to nakon što su se njihovi psi potukli sa psom žrtve), pet odsijecanjem glave i dvije iz pištolja, dok je po jedna žrtva ubijena iz ručnog bacača, cjepanicom, metalnom polugom, nožem, pucanjem u usta ili sjekirom.

⁴⁹ Među njima za sedam žrtava se navodi samo odrednica *spaljene*, a za 25 (23+2) da su *spaljene u svojoj kući* (23+2) (1995. ih je pet, štoviše, spaljeno živo) i za 11 (10+1) *da su spaljene sa svojom kućom*.

⁵⁰ Među tim su žrtvama i dvije *dvojbene*: jedna stradala 1995. se, zbog straha od hrvatskih vojnika, sama bacila u bunar, a druga je, među žrtvama nakon 1995. godine, neslužbeno ubijena 1996. godine, odnosno 1997. pronađena smrznuta, pa nije jasno treba li ih ubrajati među žrtve.

⁵¹ Među njima su tri (2+1) umrle u bolnici, a dvije od posljedica ranjavanja. Jedna je žrtva, pak, stradala nakon 1995. godine, moguće *dvojbena*: umrla je, braneći sinovljevu kuću od pljačkaša, od astmatičnog napada, dakle moguće prirodnom smrću.

- po manje od 1,5 posto žrtava ili šest njih je obješeno⁵² ili stradalo pri bombardiranju (2) i/ili granatiranju mjesta/sela (3+1),
- dok je jedan posto žrtava (njih pet) stradao od tenkovske granate;
- najmanje je žrtava – njih tri ili više od 0,5 posto žrtava za koje su navedeni načini i/ili oblici stradanja – stradalo pri zrakoplovnom bombardiranju, dok je po jedna isječena, pretučena u zatvoru do smrti ili zatrpana kamenjem, što skupno čini također tri žrtve ili više od 0,5 posto žrtava.

2.6.2.

S načinima su i/ili oblicima stradanja žrtava u vezi i ukopi ili nemogućnosti ukopa, odnosno vrste sahrana žrtava na grobljima ili izvan njih. Naime, mnoga su srpska i/ili pravoslavna groblja u *Oluji* i nakon nje bila devastirana i/ili uništena [usp. *Izveštaj*, I.: 65-82, poglavlje Groblja, uključivo, dakle, i 80-81, potpoglavlje Devastiranje groblja], kao što su bila devastirana i/ili uništavana još od početka Domovinskog rata i mnoga hrvatska i/ili katolička groblja u područjima pod kontrolom pobunjenih Srba.

Odrednice o tome izričito su iskazane za gotovo dvije trećine (62 posto) žrtava ili 272 (267+5) žrtve, a mogu se neizravno utvrditi, dakle pretpostaviti i za većinu onih koje su spaljene (40+3, odnosno 43), bačene u bunar ili jamu te žive u vatru (16) i nestale, vjerojatno ubijene (7), jer te žrtve nisu sahranjene ili nisu mogle biti sahranjene, a koje čine 15 posto ili 66 (63+3) žrtava. Dakle, te dvije skupine ukupno obuhvaćaju više od tri četvrtine (77 posto) ili 338 (330+8) svih žrtava:⁵³

- više od petine (21 posto) ili 70 ih je sahranjeno izvan svojih prebivališta i/ili mjesta stanovanja,⁵⁴
- gotovo petina (19,5 posto) ili 66 (63+3) ih je spaljeno, bačeno u bunar ili jamu te živo u vatru (pa te žrtve nisu, osim u manjem broju, sahranjene niti su mogle biti sahranjene), a
- a za manje od petine (17 posto) ili njih 58 ne zna se gdje su sahranjene;
- po više od desetine (10,5 posto) žrtava ili po 35 (34+1) ih je sahranjeno nakon više dana, pa i mjeseci, ili u njihovu prebivalištu i/ili mjestu stanovanja, ali izvan groblja;
- devet posto (30) ih je sahranjeno bez oznake ili navođenja njihovih imena i prezimena, a
- više od 7,5 posto – 26 (23+3)⁵⁵ – na mjesnom groblju, onome u njihovu prebivalištu i/ili mjestu stanovanja;
- naposljetku, u više od tri posto slučajeva (12) nestala su tijela žrtava,

⁵² Jedna je žrtva moguće *dvojbeno*: sama se, u strahu, objesila.

⁵³ I ovdje se, stoga, *izuzima* gotovo četvrtina (23 posto) svih žrtava – njih 100 (84+16) – za koje nisu navedena niti se mogu izvesti ili neizravno utvrditi, dakle pretpostaviti spomenute odrednice.

⁵⁴ Tako je, primjerice, 10 žrtava skupno stradalih 28. rujna 1995. u Varivodama, Knin, sahranjeno u Kninu, iako su njihovi srodnici tražili da budu pokopane na mjesnom groblju.

⁵⁵ Među njima je samo jedna žrtva, stradala 1995. godine, iz tzv. *vrtnih grobova*, a uz pomoć i plaćanje troškova od strane vlasti RH, prenesena na mjesno groblje zalaganjem mjesnog povjerenika Vlade RH, konkretno za Knin, a i to, čini se, stoga, što je povjerenik bio u srodstvu sa žrtvom.

– dok se u po manje od jedan posto slučajeva po tri (2 + 1) žrtve nisu mogle sahraniti jer su im tijela bila u stanju raspadanja ili su sahranjene pokraj njihova prebivališta i/ili mjesta stanovanja (tih žrtava – njih šest – objedinjenih prema potonjim odrednicama je gotovo dva posto).

2.6.3.

Naposljetku, načini i/ili oblici stradanja žrtava ma koliko, što je prikazano, bili raznoliki, mogu se, kada je riječ o vrsti žrtava, ali dijelom, što slijedi, i o svojstvima počinitelja zločina, u osnovi svesti na dvije odrednice: žrtve pojedinačno i skupno, u masovnim pokoljima, stradale [usp. *Izveštaj*, I.: 27-59, potpoglavlja Pojedinačna stradanja i smaknuća civila te Grupna smaknuća].

U *Oluji* je i nakon nje, a samo kada je, kao i do sada, riječ o civilnim žrtvama, daleko više (četiri puta više) žrtava stradalo pojedinačno – manje od četiri petine (80 posto) ili 349 (325+24) – negoli skupno: više od petine (20 posto) ili 89 svih žrtava. Potonja su stradanja civila, prema kronološkom slijedu, sljedeća:

– u *Oluji*:

- 4. kolovoza u Plavnom, Knin, od pripadnika HV-a (u jednome slučaju i sa crnim trakama oko glave) je ubijeno i nađeno mrtvo 12 Srba;
- 6. kolovoza u Golubiću, Knin, ubijeno je 18 Srba (11 u samome selu, a sedam u Radljevcu, Knin), dok je u Zalužnici, Otočac, ubijeno ili umrlo od posljedica ranjavanja pet Srba;
- 7. kolovoza 1995. u Uzdolju, Knin, ubijeno je sedam Srba, dok je u Donjem Lapcu ubijen, a potom i spaljen jedan Hrvat, ali s još pet neidentificiranih osoba;⁵⁶
- usto je, neutvrđenog dana u *Oluji*, u Doljanima, Otočac, ubijeno i nađeno mrtvo pet Srba, te, potkraj *Oluje*, u Žagroviću, odnosno Rašuli, Knin, ubijeno i nađeno mrtvo također pet Srba;⁵⁷

– nakon *Oluje*:

- 12. kolovoza u Komiću, Korenica, od strane pripadnika Specijalne policije RH ubijeno je devet Srba;
- 25 kolovoza, pak, u Gruborima, Knin, ubijeno je šest Srba;⁵⁸
- 27. kolovoza u Gošiću, Knin, od strane hrvatskih vojnika ubijeno je sedam Srba;⁵⁹
- naposljetku, 28. rujna 1995. u Varivodama, Knin, od strane osoba u crnim odorama ubijeno je devet Srba.⁶⁰

⁵⁶ Navodno je ubijen te spaljen jer je liječio Srbe, odnosno, prema izjavi povjerenika Vlade RH za Donji Lapac 1996. godine, *četnike*.

⁵⁷ Sve su se žrtve prezivale Rašula.

⁵⁸ Sve su se žrtve, osim jednoga ubijenog Karanovića, prezivale Grubor.

⁵⁹ Sve su se žrtve prezivale Borak. Kasnije su, utvrđena imena trojice počinitelja zločina, no nisu osuđeni: štoviše, antitiranjem vremena mobilizacije, proglašeni su civilima, čime se otklanja odgovornost HV.

⁶⁰ Sve su se žrtve, osim dvoje ubijenih Pokrajaca i jednoga ubijenog Dukića, prezivale Berić. Poslije je, svih šest utvrđenih počinitelja zločina u srpnju 1996. oslobođeno krivnje: po jedan je, ipak, osuđen na šest godina zatvora, ali za ubojstvo srpskog civila u Zrmanji, Gračac, odnosno 18 mjeseci zatvora, ali za oružanu pljačku i pokušaj ubojstva u Očestovu, Knin.

Ovim bi skupno stradalima žrtvama moguće trebalo pridodati i šest, vjerojatno u *Oluji*, ubijenih Srba na brdu Gostuša pokraj Žegara, Obrovac, no dvije su žrtve *dvojbene*.⁶¹ Time bi se, usto, za šest žrtava umanjio broj pojedinačno stradalih, no kako bi to samo neznatno, za jedan posto, poremetilo navedeni raspon o žrtvama pojedinačno ili skupno stradalima, ovdje se te žrtve ne pribrajaju potonjoj skupini.

2.7.

U 179 (172+7) ili više od dvije petine (41 posto) slučajeva stradanja svih žrtava utvrđeni su, točnije navedeni i, doduše neimenovani, počinitelji zločina.⁶² A kako je djelovanje neutvrđenih, točnije neidentificiranih počinitelja zločina⁶³ također bilo ili je moralo biti pod kontrolom HV-a i HP-a, a kasnije i civilnih vlasti RH, i dosad utvrđeni je broj slučajeva (179) dovoljan za analizu sastava počinitelja zločina:

- više od dvije trećine (67 posto) žrtava ili 120 žrtava (za koje su do sada utvrđeni i/ili navedeni počinitelji) ubila je Hrvatska vojska, odnosno njeni pripadnici;
- gotovo petinu (18,5 posto) ili 33 (27+6) žrtava ubili su naoružani muškarci (u većini slučajeva vjerojatnije civilne osobe negoli pripadnici HV): sa crnim trakama oko glave (12), u crnim odorama (11) i civilnoj odjeći (1+5), pljačkaši (1+1) te s dugom kosom *vezanom u rep* (2);
- pet posto ili devet žrtava ubila je Specijalna policija RH, odnosno njeni pripadnici,
- četiri posto ili sedam (6+1) žrtava Hrvatska policija, odnosno njeni pripadnici,
- a tri posto ili šest žrtava Armija BiH, odnosno pripadnici njenoga 5. korpusa;
- naposljetku, 1,5 posto žrtva ili tri žrtve ubili su pripadnici Hrvatskog zrakoplovstva ili, vjerojatnije, Srpske avijacije,
- a manje od jedan posto žrtava ili jednu žrtvu pripadnici Hrvatskog domobranstva.

⁶¹ Moguće su bile pripadnici *Vojske RSK*, iako je, vjerojatnije, prema tvrdnjama svjedoka, da su u civilnim odjelima htjele napustiti RH.

⁶² U izvještaju se, što je neuobičajeno, na pojedinim mjestima ipak navode poneka, ali uistinu malobrojna imena i prezimena mogućih počinitelja zločina.

⁶³ U 259 (242+17) ili manje od tri petine (59 posto) svih slučajeva počinitelji nisu utvrđeni i/ili navedeni, iako se dijelom pretpostavlja da se tu vjerojatno *kriju* ne samo neutvrđeni vojni nego, i to u većem broju te postotku, i civilni počinitelji zločina, osobito pljačkaši (tzv. *kokošari*).

CIVILIAN VICTIMS IN SECTION SOUTH DURING AND IMMEDIATELY AFTER THE OPERATION *STORM* (Principal Indicators)

Igor Graovac

Summary

Based on the report of the Croatian Helsinki Board for Human Rights in Zagreb, this paper analyses the data on murdered and on some missing civilians in the former Section South under the protection of the United Nations, during the Operation Storm and after it. It also analyses the structure and other indicators concerning the victims and, partly, the perpetrators. This refers to 410, i.e. after the corrections, 414 determined civilian victims in the year 1995 (94.5 percent), in addition to 24 other victims that fell between the beginning of 1996 and the beginning of 1999 (5.5 percent), which makes a total of 438 victims. This paper analyses/ categorizes the victims according to their place of residence or the town, place and municipality where they perished, and the time of their death, the ways they died, and the information if they perished as a group (one fifth that was killed in massacres) or individually (four fifths). Furthermore, they are analysed according to their gender (there were twice as many male victims than female), age (the victims were mostly old, than elderly and younger middle-aged people, and the least victims were young), and the national affiliation (most victims were Serbs – even 97 percent). Finally, and in addition to that, perpetrators are stated too (where they had been determined, in more than two fifths of the cases): most victims were killed by the Croatian military forces (two thirds).

Keywords: Croatia, Section South, Operation Storm 1995, Croatian Helsinki Board Report, civilian victims, perpetrators

